

Aldona Borkowska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Transformacja mitu o bohaterstwie w rosyjskiej współczesnej prozie wojennej

Rosyjska literatura wojenna ma długie tradycje i sięga XII wieku, na który datuje się *Słowo o wyprawie Igora*. Nic dziwnego zatem, że aktywne uczestnictwo Rosji w konfliktach zbrojnych znalazło odzwierciedlenie w literaturze. Szczególną uwagę we współczesnym piarstwie rosyjskim, za jakie na potrzeby niniejszego artykułu uznajemy literaturę od czasów „pieriestrojki” do chwili obecnej, cieszą się teksty o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej, którymi zainteresowanie wpisane jest w orientację patriotyczną narodu rosyjskiego. Tego samego nie można powiedzieć o kampaniach wojskowych w Afganistanie i Czeczenii, gdyż ich dotychczas należycie nie oceniono.

Każda wojna rodzi własną literaturę. Jednak dopiero na kartach utworów Juri-ja Bondariewa, Georgija Bakłanowa, Konstantina Worobjowa, Wasyla Bykowa, Wiktora Astafiewa, Georgija Władimowa czytelnik mógł ujrzeć odmitologizowane oblicze wojny – krew, cierpienie i śmierć. W tzw. „lejtnantskiej prozie” główny akcent położono na dotarciu do „prawdy” o losie „prostego” żołnierza. Zdaniem Natana Lejdermana na pierwszy plan wysuwają się kryteria moralne – podstawowym miernikiem heroizmu staje się nie liczba zabitych wrogów, a uświadomienie sobie wartości istnienia. Główne miejsce zajęło nie tylko okraszone politycznymi i ideologicznymi tonami starcie pomiędzy radzieckimi żołnierzami a hitlerowcami, lecz także wewnętrzny moralny konflikt pomiędzy tymi, którzy znajdują się po tej samej stronie frontu [Лейдерман, Липовецкий 2003, 162–173]. Wojna, niczym papierek lakmusowy, stała się miarą człowieczeństwa. Zdaniem Walerii Pustowej zostawiła ona w świadomości narodu „образцы эпического героизма” [Пустовая 2015, 116].

Wojna niejako budzi w człowieku potrzebę bohaterstwa, wydobywa ją z wnętrza, w którym do tej chwili jest ukryta. Moment, w którym jednostka staje się bohaterem, w znaczący sposób przewyższa wartość jej dotychczasowego istnienia. Wojna pozwala pokonać nie tylko profaniczny czas i przestrzeń, lecz także odnieść zwycięstwo nad samym sobą w poprzednim, codziennym wcieleniu, odkrywając sakralny i duchowy wymiar istnienia. Taki model bohaterstwa wojennego

propagowała literatura okresu walki z hitleryzmem, która oparła się na schemacie, podkreślającym wyższość zbiorowego heroizmu żołnierskiego nad osobistymi przeżyciami jednostek. Jak zauważył Władimir Bieriezin:

Литература Отечественной войны по сути была литературой большой отечественной беды, в которой – и литературе и беде – участвовали все. „Лейтенантская проза” была по пути прозой людей, которые стали этими лейтенантами не по своей воле, а так – волею большой народной беды [Березин 2000, online].

Po 1945 roku nie pojawiło się rozliczenie z okrucieństwem wojny i określenie rzeczywistych strat, ponieważ przyniosła ona Rosjanom zwycięstwo, a jej uczestnicy i powojenna generacja przekonani byli o niezłomności Armii Czerwonej. Zdaniem Borysa Sokołowa „zwycięstwo stało się głównym powodem legitymizacji potęgi władzy sowieckiej i ustroju komunistycznego” [Sokołow 2013, 10]. Poznanie całej prawdy o tej wojnie nie było możliwe i to nie tylko z powodu cenzury oraz socrealistycznych dogmatów, lecz także pewnego zaprogramowania społeczeństwa, które zamiast odkrywać prawdziwe oblicze wojny woli karmić się mitami o niej¹.

Okrucieństwo największej wojny XX wieku zniweczyło wiele prawd, postaw i idei. Nic dziwnego, że zmianom uległ także typ heroicznego wojaka. Warto zatem prześledzić zmiany w konstrukcji mitu bohatera wojennego na gruncie rosyjskim – od Wielkiej Wojny Ojczyźnianej do konfliktów zbrojnych w Afganistanie i Czeczenii. Za podstawę materiału badawczego posłużyły teksty prozaików aktywnie uczestniczących we współczesnych wojnach: Oleg Jermakow *Znak bestii (Знак зверя)*, 1992), Zachar Prilepin *Patologie (Патологии)*, 2004), Arkadij Babczenko *Dziesięć kawałków o wojnie (Десять серий о войне)*, 2001).

Koncepcja bohaterstwa jako pokonywania trudów żołnierskiej codzienności leży u podstaw wielu utworów nurtu batalistycznego, w których wojna pokazana jest oczami żołnierza, niejako od środka. Jednak nie wszystkie teksty tego typu znalazły uznanie czytelnika. Publikacja powieści Wiktora Astafiewa *Przeklęci i zabici (Прокляты и убиты)*, 1990–1994), obnażająca okrutne fakty życia frontowego, wywołała lawinę negatywnych opinii. Zarzuty dotyczyły głównie odmawiania

¹ „W oficjalnych publikacjach podczas wojny nie można było otwarcie pisać o konieczności wielkich ofiar po stronie sowieckiej. Dlatego w mitach o poległych bohaterach ich śmierć z reguły była usprawiedliwiona wysoką ceną, którą musieli za nią zapłacić wrogowie. Wszystkie mity sowieckie o bohaterach, którzy za cenę własnego życia przybliżali dzień zwycięstwa nad silniejszym wrogiem, w zasadzie nie zmieniły się przez kilka powojennych dziesięcioleci i wciąż wierzy w nie spora część narodu. (...). Podczas wojny ojczyźnianej [takie mity] odgrywały ważną rolę mobilizacyjną dla zjednoczenia społeczeństwa pod hasłem «Zwycięstwo albo śmierć!». Jednak te same mity odgrywały nie mniej istotną negatywną rolę, pomniejszając wartość życia ludzkiego w oczach dowódców wszystkich szczebli, zmuszając ich do poszukiwania zwycięstwa za wszelką cenę, nie licząc się z ofiarami” [Sokołow, 436].

narodowi bohaterstwa w walce z faszystowskim wrogiem. Rozgoryczony autor mówił: „Он (роман – А.В.) не понравится никому, особенно ветеранам. Своя война им не интересна, страшна, а та, какую им навязали и придумали, о ней они будут рассказывать с упоением!...” [Беликов 2004, 54]. W powieści syberyjski literat stworzył maksymalnie somatyczny świat cierpiącego, okaleczonego, ginącego ciała narodu. Wykorzystanie „ekspresjonistycznej bebechowatości”, jak określiła podobne tendencje w literaturze wojennej Maria Janion [2007, 76], pełniło ważną funkcję – miało być przestrogą. Należy pokazać całą przerażającą prawdę wojny tak, aby już nigdy się nie powtórzyła. „Мы не только с фашизмом воюем, мы воюем за то, чтобы уничтожить всякую подлость, чтобы после войны жизнь за земле была человеческой, правдивой, честной” [Бакланов 1989, 232] – mówi sierżant Motowilow – bohater utworu *Плeдъ земли* (*Плeдъ земли*, 1959), autorstwa innego weterana – Grigorija Bakłanowa.

Postać bohatera Wielkiej Wojny, pomimo podkreślania zasług i męstwa walczących, miała również inne odcienie. W utworach, które opublikowano po XX Zjeździe KPZR, zdaniem Alicji Wołodźko-Butkiewicz „bohater batalistyki literackiej – żołnierz – odsłonił nowe swe oblicze. Zdjęto go z piedestału i wyposażono w cechy ludzkie, niekoniecznie ukazujące go w jasnym świetle, ale przydające mu autentyzmu” [Wołodźko 1983, 132]. Pojawiły się wówczas figury dezertersów, zdrajców, donosicieli, okazało się, że radziecki żołnierz nie zawsze ginie z patriotycznym okrzykiem na ustach, nieobce są mu strach i podłość. Motywacje postaci, zasiedlających karty wojennych utworów i dokonujące czynów kwalifikowanych jako heroiczne, nie w każdym wypadku były uzasadnione pobudkami poświęcenia życia za ojczyznę czy odniesienia zwycięstwa. Sierżant Mochnakow z opowieści Wiktora Astafiewa *Pasterz i pasterka* (*Пастух и пастышка*, 1967–1971–1989) decyduje się na pewną śmierć podczas walki, nie mogąc znieść okrucieństwa wojny i własnej wobec niej obojętności.

Dyskusje dotyczące „lejtnantskiej prozy” i „prawdy okopów”, pełne napięć i sprzeczności, nie milkną do dzisiaj. Badacze prozy batalistycznej widzą w utworach młodych pisarzy o współczesnych wojnach echa literatury tamtego okresu, zwracają uwagę na autobiograficzny pierwiastek, charakterystyczny zarówno dla jednego, jak i drugiego pisarstwa. W momencie, kiedy z literackiego horyzontu odeszły instrumenty walki ideologicznej i elementy radzieckiej mitologii w rodzaju obrazów budowniczych nowego życia czy też zwycięzców, pokonujących wroga lub jakiegokolwiek przeszkody, zaczęto mówić o braku bohatera zdolnego do heroicznych wyczynów, potwierdzających autentyczność swego istnienia.

Na przełomie XX i XXI wieku zaczęły pojawiać się publikacje o wojnie w Afganistanie i konflikcie na Kaukazie, nierzadko pisane przez uczestników wydarzeń.

Weterani współczesnych wojen publikują również na portalu internetowym artofwar.ru, założonym w 1998 roku, który ma również własne czasopismo „Искусство войны”. Korpus narracji dotyczących afgańskiej i czeczeńskich kampanii jest dość obszerny. Jednak motywacja autorów zdaje się łączyć ich w całe pokolenie. Uczestnik obu wojen w Czeczenii, A. Babczenko wyznał: „Мы пытаемся донести ту войну, которую мы видели, не зализанную пропагандой версией, а то, что мы пережили сами” [Бабченко, online].

Wojna z hitlerowskimi Niemcami niosła w sobie idee obrony kraju przed wrogiem, poparte spełnianiem obowiązku wobec ojczyzny. Konflikty afgański i czeczeński nie posiadają podobnej specyfiki. Wedle słów krytyka „bohaterowie nowej prozy wojennej mają nowe stosunki z wojną” [Пустовая 2005, online]. Nie ma tutaj walczącego narodu. Jeśli wspomnieć utwory pisarzy, takich jak Wiktor Niekrasow, Jurij Bondariew czy Wiktor Astafiew, to wojna w nich przesycona była opisami „brudu, wszy, głodu, tchórzliwych dowódców i zbiorowego autorytetu „«wielkiego człowieka radzieckiego», który stał za plecami każdego żołnierza” [Джемаль, online]. Kwestia wojny bezsensownej, zatajonej przed obywatelami, okrytej tajemnicą wojskową, temat absurdu i braku akceptacji przenika niemal każdy utwór batalistyczny we współczesnym dyskursie literackim w Rosji. Uczestnicy lokalnych konfliktów znajdują się na cudzym terytorium, daleko od ojczyzny, na wrogiej ziemi. Nieudolnie dowodzeni i niedoinformowani nie widzą sensu w swoim tam przebywaniu.

Teksty obejmujące wydarzenia Wielkiej Wojny Ojczyźnianej również nie były pozbawione refleksji o niedorzeczności wojny. Jeśli przywołamy chociażby słowa poety Dmitrija Kedrina, dla którego żołnierz to „поденный рабочий завода страданий – войны” [Кедрин, online], czy też pacyfistyczny utwór Bułata Okudżawy *Jeszcze pożyjesz* (*Будь здоров, школяр*, 1961), dochodzimy do wniosku, że refleksja na temat wojny jako katastrofy niosącej śmierć, kaleczącej ducha przemocą nie pojawiła się w ciągu ostatnich trzech dziesięcioleci. Nowe spojrzenie w prozie batalistycznej wynika raczej z braku idei, pozwalającej żołnierzowi zrozumieć swoją rolę na linii frontu. Brak jednoznaczności i uzasadnienia uczestnictwa we współczesnych lokalnych konfliktach pozbawiają żołnierzy celu, mogącego prowadzić ich do zwycięstwa. Teksty o antywojennym wydźwięku dalekie są od patriotycznego patosu. Uczestników nie karmi się imperialną ani bogoojczyźnianą propagandą, brakuje namysłu nad przyczynami konfliktu, czy dyskusji na tematy polityczne.

Jak zauważyła Walerija Pustowaja,

современный человек воспринимает войну абстрактно, в отвлечении от ее цели – защиты или нападения. Потому что цели эти из смыслообразующих идей превратились просто в вид стратегии: нападать или защищать – но ради чего? У новых войн идеи нет, и поскольку их нельзя оправдать, отгородившись от правды смерти и убийства верой в насущную необходимость конечной победы и промежуточных потерь, поскольку воин в ситуации новых битв оказывается безоружен. В произведениях молодых прозаиков обнажается хрупкость, нестойкость, одиночество человека перед лицом войны [Пустовая 2005, online].

Partycypant współczesnych działań wojennych kontempluje jedynie swoje odczucia, nie poddaje namysłowi zagadnień taktyki, walki z wrogiem i zwycięstwa. Najlepiej przeczekać wojnę w jakimś bezpiecznym miejscu, przetrwać za wszelką cenę do końca służby lub kontraktu.

Dla postaci współczesnej literatury batalistycznej ich zadaniem nie jest konieczność krwawej obrony ojczyzny ani nie są ambicjonalne cele bojowe. Nie ma tutaj mowy również o pełnych męstwa wyczynach i sławy zdobytej na polu walki. Czym jest zatem wojna dla jej współczesnych uczestników? Wydaje się, że pozostaje tylko jeden wariant – ekonomiczny. Można na niej zarobić. Wojna to praca, w ramach której należy nie bronić ojczyzny, a wykonać dla niej określone zadania militarne bez względu na ostateczny rezultat.

Zmianom podlega również obraz wroga, o którym żołnierze niewiele wiedzą, którego nie widują, nie spotykają i z którym nie walczą. Nierzadko wątpią w jego istnienie. Bohater Jermakowowskiego *Znaku bestii*:

стрелял, не зная, куда и в кого. Куда-то в кого-то. В того – кого нет. Как-то все так получается, пули где-то в пространстве поворачивают и возвращаются, где-то там, вверху, есть такой изгиб, и пули возвращаются. А базы никакой нет, и никаких духов нет. Они сами стреляют в себя [Ермаков, online].

Uczeni, zajmujący się psychologią wojny, twierdzą, że żołnierze większy strach czują wobec przeciwnika, którego nie mogą zobaczyć. „Незримый враг кажется сильнее, наделяется не присущими ему качествами” [Караяни, Караяни 2015, 107]. Brak wyraźnego obrazu nieprzyjaciela, przybierającego stereotypowe pejoratywne charakterystyki we współczesnej prozie wojennej, a wewnętrzne impulsy jego działania, portret psychologiczny są mało zrozumiałe i obojętne dla współczesnego żołnierza. Autentyczności wojennym utworom z pewnością dodaje fakt, iż ich autorzy sami brali udział w walkach, wachali przysłowiowy proch. Analizując korpus pisarstwa dotyczącego wojen czeczeńskich, Lidia Dowlietkirejewa zauważa:

„И в восприятии персонажей и их создателей она (война – А.В.) предстает как бесцельное, безыдейное, безусловное зло, где доминирующими чувствами становятся страх, одиночество и незащищенность” [Довлеткиреева 2008, online].

Pozbawione idei konflikty na wrogich terytoriach, niezdarne dowodzenie i niezrozumiałe działania redukują wojnę do fizjologii – trzeba zaspokoić głód, pragnienie, pokonać chłód i brud. A przede wszystkim należy przeżyć. Praktycznie w każdym utworze nurtu batalistycznego pojawiają się motywy pragnienia życia i strachu przed śmiercią. Należy podkreślić, że podobnego rodzaju wyznania nie dominowały w narracjach dotyczących wojny z faszyzmem. Badacz prozy wojennej, Denis Aristow zauważył:

„Лейтенантская проза” через использование табуированной натуралистической образности преодолевала картинное, ритуально-сакральное представление людей о смерти, отражая диалектическую взаимосвязь героического и трагического. Гуманистический пафос был ядром художественной парадигмы „лейтенантской прозы”, в которой ситуация войны выступала как нравственно-этическая проверка человека [Аристов 2013, 8].

Bohater współczesnej prozy wojennej pogrążony jest we własnych przeżyciach i doświadcza silnego doznania wyobcowania z przestrzeni konfliktu w związku z tym, że nie łączy go z nim ani ideologia, ani cel, ani światopogląd. W centrum uwagi znajduje się historia człowieka na granicy życia i śmierci, który zdaniem D. Aristowa odczuwa wojnę jako:

насилие над своей человеческой природой. В этих условиях решение экзистенциальных вопросов оказывается выше морали, самосохранение – выше подвигов и героизма. Подчеркнуто негероическое видение войны „лейтенантской прозой” в современной прозе о войне сменяется тотальной дегероизацией [Аристов 2013, 8].

Mechanizm walki ze strachem przed śmiercią podczas wojny może opierać się na pragnieniu odwetu, spełnieniu patriotycznego obowiązku lub na instynkcie przetrwania. Wola przeżycia i uniknięcia śmierci tak wyraźnie odcisnęły piętno na świadomości protagonisty *Patologii Z. Prilepina*, że dawały o sobie znać jeszcze kilka lat po zakończeniu działań zbrojnych. Jegor nie wślawił się bohaterstwem podczas wojny, ale w czasie pokoju ofiarnie uratował przed utonięciem kilkuletniego chłopca.

Paniczna, wszechogarniająca trwoga towarzyszy żołnierzom nieustannie, przy czym nie zawsze związana jest z bezpośrednim udziałem w walce.

We współczesnych narracjach wojennych, dominuje strach o charakterze fizjologicznym związany z niepewnością i nieokreślonością rzeczywistości, w której się znaleźli. Na pierwotne fizjologiczne pojmowanie wojny zwrócił uwagę A. Babczenko:

Не воевавшему человеку нельзя рассказать про войну – не потому, что он глуп или непонятлив, в просто потому, что у него нет таких органов чувств, которыми можно ее понять. Это то же самое, как мужчине не дано выносить и родить ребенка [Грешнов 2006, online].

Wskutek niedostatku informacji o podejmowanych przez dowództwo działaniach, o planowanych operacjach i posunięciach, wojacy ufają jedynie instynktom, polegając na swojej wyobraźni i doświadczeniu somatycznym. „Геройство здесь – это не преодоление внешних обстоятельств – врагов, а онтологическое путешествие к обретению собственного «я» через преодоление своей естественной – «тварной» – сущности?” [Аристов 2012, 33] – utrzymuje D. Aristow.

Postacie, zasiedlające wojenne utwory, znajdują różne sposoby na pokonanie lęku przed śmiercią, będącym hamulcem wszelkich, nie tylko heroiczych, zachowań. Jeden z nich kryje się w lejącym się strumieniami alkoholu, który pomaga uporać się z obezwładniającym strachem, wybawia od nagromadzonych uczuć i dojmującego przygnębienia. Bohaterowie *Patologii* prezentują szczególnie nabożny stosunek do spirytualiów. „Wódka, szczęście moje, kochaneczka. Gorzka moja słodycz. Dusza moja przejrzysta” [Prilepin 2010, 63]. Rozpacz wywołuje zmarnowana okazja do wypitki. „Połowa już się wylała. Budzi się we mnie żal. Żal, specyficzne rosyjskie uczucie: śmiertelny żal po stracie wódki” [Prilepin 2010, 120]. Alkohol, nazwany przez Jekaterinę Tarlewą trzecim, obok ziemi i wody, żywiołem narracji Zachara Prilepina [Тарлева 2008, online], nie tylko zabija strach, lecz także staje się przyczyną wielu nieszczęść i licznych wypadków po rosyjskiej stronie konfliktu. Nie rzadziej używaną substancją „znieczulającą” są narkotyki, szczególnie haszysz i marihuana. W powieści O. Jermakowa czytamy:

Давай, братан, пыхни, чего ты, это не страшно, хорошо, лучше водки, от водки ты просто как будто уставший, язык еле ворочается, руки как крюки, а... Э, от водки весело. Ну, от косячка-то веселей, и главное, видения бывают... давай, братан, разок – не пожалеешь [Ермаков, online].

Dla uczestników wojny w Afganistanie i częściowo w Czeczenii, o ile nie zgłosili się jako najemnicy, nie mniejszym niż działania militarne źródłem strachu była żołnierska „fala”. Z narracji wojennych wyłania się przerażający obraz radzieckiego, a później i rosyjskiego wojska, w którym królują prawa dżungli.

Nasza armia jest robotniczo-chłopska, doprowadzona do rozpaczycy wieczną biedą, zezwierzęcona głodem, bez mieszkań, oberwana i bita przez wszystkich na odlew niezależnie od rangi, pozbawiona praw – nie armia, lecz horda, która przejęła od przestępców i lumpów wszystko, co najgorsze, cały ten burdel, i rządzi się wilczymi prawami [Babczenko 2009, 197]

– grzmi demaskatorskim tonem A. Babczenko. Osamotnieni w walce z chorym systemem wojacy nie mają sił ani motywacji, by wzorowo służyć ojczyźnie.

Dowództwo przypomina sobie o żołnierzach tylko wtedy, kiedy kładą nas setkami. Po jakimś kolejnym szturmie zawsze ustawiają nas na placu boju i gadają, jacy z nas bohaterowie. A potem przez dwa albo trzy dni dają normalne jedzenie. Potem znów zaczyna się niedogotowana sieczka bez smaku na śniadanie i wpierdol na obiad [Babczenko 2009, 200].

Przeciwstawienie się „fali” żołnierskiej, hołdującej swego rodzaju kodeksowi zachowań i zasad, którego naruszenie wiąże się nieuchronnie z przemocą fizyczną, jest niemożliwe poprzez zakorzenioną w niej hierarchiczność. Próby podjęte chociażby przez Gleba, protagonistę *Znaku bestii* kończą się poważnymi urazami i ostatecznym pogodzeniem się bohatera z panującym złem.

После этого Глеб внутренне сломался и подчинился закону зла, которые диктовались этим миром смерти и небытия. Он постепенно теряет человеческие черты, превращаясь из Глеба в Черепаху, в потом в Черепа, из человека в зверя. Так же, как и других, война отменила его своим клеймом, поставила на нем знак зверя [Аристов 2010, 33].

„Fala” niszczy każdy przejaw indywidualizmu, jak zauważyła W. Pustowaja: „armia роет человека изнутри, разминает его до состояния обезволенного «пластилина цвета хаки». Сбривает особые приметы, равняет под одно” [Пустовая 2005, online]. Trudno mówić w takich okolicznościach o duchu walki, braterstwie czy przyjaźni. W obliczu totalnej samotności, bez poczucia przynależności do jakiegoś kolektywu, żołnierze zamykają się we własnym świecie, nie pragnąc dzielić go z nikim innym. A. Babczenko pisze:

Nie ma braterstwa broni. Remarque kłamał. Grzejemy się teraz wzajemnie ciepłem swoich ciał, ale i tak każdy jest sam. Jedyne, co nas łączy, to wojna. Zabijanie ludzi i śmierć towarzyszy. W przyszłości nie będziemy chcieli się oglądać. Już to wiemy. Trudno spotkać się z człowiekiem, który znał cię wtedy, kiedy byłeś zwierzęciem [Babczenko 2009, 184].

Zgołą inną postawę prezentowali weterani Wielkiej Wojny, którzy z wielką atencją podchodzili do spotkań z frontowymi kolegami, traktując je jak okazję do powracania pamięcią do wspólnych doświadczeń z młodości, naznaczonej co prawda piętnem śmierci, ale jednocześnie łączącej ich w jedno pokolenie.

Zgodnie z ustaleniami Wasilija Piwojewa „феномен «героизма» связан с двумя крайностями: защитой «своих» и убийством «чужих», в соответствии с мифологической аксиологией убить «своего» – преступление, убить «чужого» – подвиг” [Пивоев, online]. Tyle że w dzisiejszej prozie batalistycznej trudno rozstrzygnąć, kto „swój”, a kto wróg. Mit męznego bohatera wojennego, obecny w świadomości narodu i literaturze rosyjskiej od wieków, zaczął podlegać dekonstrukcji, zapoczątkowanej w prozie dotyczącej Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Podsumowując, należy stwierdzić, że w najnowszym piarstwie batalistycznym owa tendencja nasiliła się, sprowadzając wojnę do bezideowego królestwa instynktów, zdeheroizowanej rzeczywistości, w której rządzi niekończący się kołowrót przemocy, gdzie żołnierz staje się obojętnym najemnikiem lub ofiarą traumatycznych doświadczeń, zadających gwałt jego ludzkiej naturze.

Bibliografia

- Aristov Denis. 2010. „*Okopnaâ pravda*” – *včera i segodnâ*. „Филологический класс” № 23: 30–35 [Аристов Денис. 2010. „*Окопная правда*” – *вчера и сегодня*. „Филологический класс” № 23: 30–35].
- Aristov Denis. 2012. *Koncepciaâ geroičeskogo v proze Zahara Prilepina (roman „Patologii”)*. „Izvestia Ural'skogo federal'nogo universiteta. Seria: Gumanitarnye nauki” № 2 (102): 26–36 [Аристов Денис. 2012. *Концепция героического в прозе Захара Прилепина (роман „Патологии”)*. „Известия Уральского федерального университета. Серия: Гуманитарные науки” № 2 (102): 26–36].
- Aristov Denis. 2013. *Ruskaâ batal'naâ proza 2000-h godov: tradicii i transformacii*. Avtoref. na soisk. uč. step. kand. fil. nauk. Perm'. (online) http://www.psu.ru/files/docs/autoreferaty/2013/aristov_21_03_13.pdf (dostęp 14.07.2018) [Аристов Денис. 2013. *Русская батальная проза 2000-х годов: традиции и трансформации*. Автореф. на соиск. уч. степ. канд. фил. наук. Пермь. (online) http://www.psu.ru/files/docs/autoreferaty/2013/aristov_21_03_13.pdf (дostęp 14.07.2018)].
- Babčenko Arkadij. *Oružie bol'se ne voz'mu nikogda*. (online) http://news.bbc.co.uk/hi/russian/entertainment/newsid_7326000/7326574.stm (dostęp 15.05.2018) [Бабченко Аркадий. *Оружие больше не возьму никогда*. (online) http://news.bbc.co.uk/hi/russian/entertainment/newsid_7326000/7326574.stm (дostęp 15.05.2018)].
- Babczenko Arkadij. 2009. *Dziesięć kawalków o wojnie*. Tłum. Romanowska K. Warszawa: Wydawnictwo WAB.
- Baklanov Grigorij. 1989. *Pâd' zemli*. Moskva: Izdatel'stvo Sovetskij pisatel' [Бакланов Григорий. 1989. *Падь земли*. Москва: Издательство Советский писатель].
- Belikov Ūrij. 2004. *On zloe vremâ v dušu ne vpusťil*. „Den' i noč'” № 1–2: 54 [Беликов Юрий. 2004. *Он злое время в душу не впустил*. „День и ночь” № 1–2: 54].

- Berezin Vladimir. 2000. *Literatura i vojna*. „Znamâ” № 5. (online) <http://magazines.russ.ru/znamia/2000/5/konf-pr.html> (dostup 20.06.2018) [Березин Владимир. 2000. *Литература и война*. „Знамя” № 5. (online) <http://magazines.russ.ru/znamia/2000/5/konf-pr.html> (доступ 20.06.2018)].
- Dovletkireeva Lidiâ. 2008. „*Možet to, o čem oni mogli by rasskazat', sliškom užasno?*” *Vojna v Čečne: parallel'nyj vzglâd iznutri*. „Družba narodov” № 7. (online) <http://magazines.russ.ru/družba/2008/7/do14.html> (dostup 9.07.2018) [Довлеткиреева Лидия. 2008. „*Может то, о чем они могли бы рассказать, слишком ужасно?*” *Война в Чечне: параллельный взгляд изнутри*. „Дружба народов” № 7. (online) <http://magazines.russ.ru/družba/2008/7/do14.html> (доступ 9.07.2018)].
- Džemal' Orhan. 2005. *Narod-Špana i vtoraâ čečenskaâ*. (online) <http://www.zaharprilepin.ru/ru/pressa/patologii/versia.html> (dostup 9.04.2016) [Джемаль Орхан. 2005. *Народ-Шпана и вторая чеченская*. (online) <http://www.zaharprilepin.ru/ru/pressa/patologii/versia.html> (доступ 9.04.2016)].
- Ermakov Oleg. *Znak zverâ*. (online) http://royallib.com/book/ermakov_oleg/znak_zvERYa.html (dostup 11.07.2018) [Ермаков Олег. *Знак зверя*. (online) http://royallib.com/book/ermakov_oleg/znak_zvERYa.html (доступ 11.07.2018)].
- Grešnov Andrej. 2006. *A. Babčenko. „Operaciâ «žizn'» prodolžaetsâ...”*. „Art of War” № 1. (online) http://artofwar.ru/a/almanah/text_0230.shtml (dostup 15.05.2018) [Грешнов Андрей. 2006. *А. Бабченко. „Операция «жизнь» продолжается...”*. „Art of War” № 1. (online) http://artofwar.ru/a/almanah/text_0230.shtml (доступ 15.05.2018)].
- Janion Maria. 2007. *Placz generala. Eseje o wojnie*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Karaâni Aleksandr, Karaâni Ūliâ. 2015. *Strah na vojne: destruktivnyj faktor ili psihologičeskij resurs?* „Rossijskij psihologičeskij žurnal” № 1, T. 12: 100–114 [Караяни Александр, Караяни Юлия. 2015. *Страх на войне: деструктивный фактор или психологический ресурс?* „Российский психологический журнал” № 1, T. 12: 100–114].
- Kedrin Dmitrij. 1941. *Soldat*. (online) <http://www.world-art.ru/lyric/lyric.php?id=13556> (dostup 20.06.2018) [Кедрин Дмитрий. 1941. *Солдат*. (online) <http://www.world-art.ru/lyric/lyric.php?id=13556> (доступ 20.06.2018)].
- Lejderman Natan, Lipoveckij Mark. 2003. *Sovremennaâ russkaâ literatura: 1950–1990-e gody v 2 tomah*. T. 1. Moskva: Izdatel'skij centr „Akademiâ” [Лейдерман Натан, Липовецкий Марк. 2003. *Современная русская литература: 1950–1990-е годы в 2 томах*. T. 1. Москва: Издательский центр „Академия”].
- Pivoev Vasilij. „*Svoj*” protiv „*čuzih*” (*Problema geroâ v ruskoj kul'ture*). (online) <http://www.podmel.ru/svoj-protiv-čujih/page-1.html> (dostup 22.06.2018) [Пивоев Василий. „Свой” против „чужих” (*Проблема героя в русской культуре*). (online) <http://www.podmel.ru/svoj-protiv-čujih/page-1.html> (доступ 22.06.2018)].
- Prilepin Zachar. 2010. *Patologie*. Tłum. Buchalik M. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Pustovaâ Valeriâ. 2005. *Čelovek s ruž'em: smertnik, buntar', pisatel'*. „Novyj mir” № 5. (online) http://www.magazines.russ.ru/novy_i_mi/2005/5/pu9.html (dostup 15.05.2018) [Пустовая Валерия. 2005. *Человек с ружьем: смертник, бунтарь, писатель*. „Новый мир” № 5. (online) http://www.magazines.russ.ru/novy_i_mi/2005/5/pu9.html (доступ 15.05.2018)].
- Pustovaâ Valeriâ. 2015. *Ūrkaâ citadel'. Pisatel' boâšov i režisser Šahnazarov ob istokah voinskogo geroizma*. W: *Velikaâ legkost'. Očerki kul'turnogo dviženâ*. Pustovaâ Valeriâ. Moskva: RIPOL klassik [Пустовая Валерия. 2015. *Юркая цитадель. Писатель Бояшов и режиссер Шахназаров об истоках воинского героизма*. W: *Великая легкость. Очерки культурного движения*. Пустовая Валерия. Москва: РИПОЛ классик].
- Sokołow Borys. 2013. *Prawdy i mity Wielkiej Wojny Ojczyźnianej 1941–1945*. Tłum. Stroganowa J., Sawinkow A. Kraków: Wydawnictwo Bellona.

- Tarleva Ekaterina. 2008. *Zachar Prilepin. Patologii.* (online) <http://www.proza.ru/2008/11/12/497> (dostęp 9.06.2018) [Тарлева Екатерина. 2008. *Зачар Прилепин. Патологии.* (online) <http://www.proza.ru/2008/11/12/497> (доступ 9.06.2018)].
- Wołodźko Alicja. 1983. *Motyw dezertera w literaturze radzieckiej o Wielkiej Wojnie Narodowej (ewolucja postaci).* W: *Postać w literaturze rosyjskiej XX wieku (analizy i przekroje).* Red. Poręba S. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Summary

Transformation of the myth of heroism in Russian contemporary war prose

Contemporary “war prose” contains works on both the Second World War and the subsequent conflicts in Afghanistan and Chechnya. The aim of the article is to analyse the changes of the war hero myth in autobiographical texts of the wars’ participants. Among the authors are Oleg Yermakov, Zachar Prilepin, Arkady Babchenko. As we find out, the contemporary “war narrative” is interwoven with the lack of ideology and patriotic pathos. A soldier fails to accept his war; moreover, he questions the authorities in their decision to break out the military conflict. In these conditions, it is difficult to make heroic acts and sacrifice for the good of the homeland.

Key words: war, hero, heroism, war prose, contemporary literature

Kontakt z Autorką:
aldbor@interia.pl

